

Yard. Doç. Dr. Osman SENEMOĞLU
İ. Ü. Edebiyat Fakültesi
Fransız Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

YABANCI DİL ÖĞRETİMİNDE ÇIKMAZLAR

Özellikle son yirmi yıllık dönemde, bir yandan dilbilim alanındaki kuramsal etkinlikler, öte yandan eğitime yönelik araç-gereçlerin gelişmesinden kaynaklanan kolaylıklar, yabancı dil öğretiminde karşılaşılan sorunların üstesinden gelinebileceği duygu ve düşüncesini yaygınlaştırmış, hem eğitici, hem de öğrenci çevrelerinde yeni umutların doğmasına yol açmıştı.

Uygulamalı dilbilim dalındaki araştırmalar, hem öğretim konusu olan yabancı dili, hem de bu dili öğrenecek toplulukların dillerini en ince ayrıntılarına değin çözümleyerek yapısal özelliklerini belirliyor; bu verilerden kalkılarak çağdaş eğitim biliminin katkıları ışığında yeni ve etkin yabancı dil öğretim yöntemleri oluşturuluyordu. Öğrencilerin gereksinimleri, bildirişim durumu, sözlü dilin öncelik kazanmasındaki nedenler, dil düzeyleri sorunsalı, etkileşim, gerçek bildirişim koşullarından yararlanma, vb. kavramlar ve olgular büyülü bir nitelik kazandı

Tüm bu kuramsal katkıların yanı sıra, eğitsel araç-gereç alanındaki gelişmeler de son yıllarda etkileyici bir boyuta ulaştı. Sinemaya bağlı olarak devingen görüntünün sağladığı yararlar bile kısa sürede aşıldı. Televizyon, video kullanımı ve bu tür uygulamalara olanak veren aygıtların yaygınlaşması yabancı dil eğitimiyle uğraşanları etkileyerek yeni tasarımlara yöneltti.

Ancak, uygulamanın yoğun akışı sırasında bile birtakım önemli sorunların ve temel güçlüklerin canlılığını koruduğu, yabancı dil öğrenmenin, tüm olanaklara karşın, etkin biçimde gerçekleşmediği görülmüyordu

Daha öğretimde uygulama aşamasına gelmeden önce yabancı dil konusuna dolaylı ya da dolaysız biçimde katkıda bulunan öğelere bakıldığında şu temel etkenler görülür :

— Dilbilimsel yöntemlerden yararlanarak dili inceleyen ve eğitim sorunlarını, konularının kapsamına girmediği için, göz önünde tutmayan kuramcılar;

— kuramcılarının çalışmalarından yararlanıp yabancı dil öğretiminde kullanılacak el kitaplarını hazırlayan, yöntem oluşturan uzmanlar;

— eğitimde gerekli yardımcı araç-gereçleri üretenler;

— tüm bu etkinlik zincirinin ürünlerini öğrenci karşısında uygulayan yabancı dil öğretmenleri.

Herkesin, özellikle de öğretmenlerin yakındığı gerçek, bu öğeler arasındaki iletişim kopukluğudur. Söz konusu durumdan kaynaklanan sorunlar yalnız ülkemizde değil, başka ülkelerde de, örneğin Fransa'da da, güçlükler yaratmaktadır. Robert Galisson, daha 1977 yılında, yabancı dil öğretimbilgisinin içinde bulunduğu güçlükleri ve sorunları vurgulayan bir yazısında (1), bir yandan geleneksel yöntemlere bağlılıklarını sürdüren eğitimcilerin yol açtığı aksaklıkları, öte yandan da yabancı dile duyulan gereksinimden kaynaklanan öğrenci sayısındaki artışın neden olduğu sorunları dile getirmektedir. R. Galisson, en büyük sıkıntıyı, eğitim gerçeklerini bilmeyen kuramcı ve uzmanların hazırladığı yöntemleri eğitim kurumlarında uygulayan öğretmenlerin çektiğini de belirtir.

Öğrenci sayılarının yüksekliği, ders saatlerinin yetersizliği, öğrencilerin çalışmaya katılma isteği duymamaları gibi durumları göz önünde tutmadan da, söz konusu alanda temel nitelikli güçlükler ve sorunlar bulunduğunu söyleme olanağı vardır.

I. YÖNTEMLER (2) VE SORUNLARI

Yabancı dil olarak Fransızca öğretimini gerçekleştirmek için tasarlanmış yöntemler, genel nitelikleriyle incelendiğinde, hemen hemen tümünün öğrencilerin bu dili ya Fransa'da düzenlenmiş bir dil kursunda öğrenmekte olduğunu, ya da ülkesinde kısa bir süre çalıştıktan sonra Fransa'ya gelerek geliştireceğini varsaydıkları gözlemlenir. Oysa bu var-

(1) Bak. R. Galisson, «...S.O.S... Didactique des langues étrangères en danger... Intendance ne suit plus... S.O.S...», *Dilbilim*, II, 1977, ss. 108-134.

(2) Yöntem sözcüğünü, bu bağlamda, yabancı dil öğretimi için tasarlanmış el kitapları, eğitim kılavuzları, vb.den oluşan ve uygulaması yardımcı araç-gereçlerle desteklenen bir bütün karşılığı kullanıyoruz.

sayım, yabancı dil çalışmalarına katılan çok az sayıda öğrenci için geçerlidir. Bu nedenle de, daha başlangıç aşamasında, öğrencileri güdüleme etkisi büyük ölçüde ortadan kalkar. Yoğun bir dilsel etkinlik ortamında bütünlenmesi öngörülen çalışmalar, o dilin konuşulduğu doğal bildirişim ortamlarında yaşanıp çeşitli kaynaklardan gelen bildirilerle desteklenmedikçe eksik kalır.

Yöntemler ele alındığı zaman karşılaşılan sorunlardan biri de, yabancı dil öğretimi için öngörülen sürelerle ilişkindir. Genellikle, hem öğretim kuruluşları, hem de öğrenciler kısıtlı bir sürede amaca ulaşmak istediklerinden, kuramsal tasarımlarla uygulamadan kaynaklanan gerçekler birbirleriyle çelişir. Kısıtlı sürede belli bir düzeye ulaşmanın en etkin yolu öğrenci gereksinimlerinin belirlenmesi ve bu gereksinimlere uygun bir izlenceden yararlanmak olabilir. Başka bir deyişle, dil düzeyleri arasında seçim yapıp en *işlevsel* olanı, öğrencinin en çok işine yarayacak «dil»i öğretme yolu benimsenebilir. *Konuşucunun* en etkin ve kolay biçimde söyleyebildiği, *dinleyicinin* de en doğru ve rahat biçimde anlayabildiği *işlevsel* bir dil düzeyi belirlemekse o denli kolay değildir. Çünkü, bu tür bir seçimin yararlı olabilmesi için; benimsenen dil düzeyinin hem öğrencilerin tümüne ilginç ve gerekli görünmesi, hem de öğretim alanının tüm sorunlarına yanıt vermesi zorunludur. Oysa, bir dil düzeyini ötekilerden ayıran, yalnızca belli bir alanda geçerli olan dilsel öğeleri belirleyen sınırlar kesin değildir. Yapay olarak saptanan sınırlar için kullanılan ölçütler de, çoğu kez, nesnellikten uzaktır.

Kendi anadillerini yabancılara öğretmek için yöntem hazırlayanların bir başka yanılırları da, öğrencilerin temel nitelikli kullanımları edinmelerini yeterli saymalarıdır. Yabancı yöntemciler, öğrenilen dilin bilimsel etkinlik amacıyla kullanılması gibi bir kaygıyı hiç taşımamaktadır. En düşük ve ilkel düzeyde de olsa «bildirişimi gerçekleştirmek», «bilgileri az çok anlaşılır biçimde aktarmak» yeterli görülmektedir. Soyut kavramların kullanımı, belli bir alanda düşünce üretimi ve buna bağlı terimsel çalışmalar, kuramsal yaklaşımlar ve araştırmalar için gerekli üst dile egemenlik hiç bir düzeydeki yabancı dil öğretim yönteminin kapsamına girmez. Böyle bir yaklaşımın yarattığı sorunlar, yüksek öğretim kurumlarındaki yabancı dil öğretim çalışmalarında kendini gösterir. Bu düzeyde kullanılan yöntemlerin yetersizliği, daha doğrusu bu tür düzeyler için öngörülmüş yöntemlerin bulunmayışı beklenen sonuçlara ulaşmayı da olanaksızlaştırır.

Eğitsel alanda kullanılan araç gereçlerin gelişimi ve yaygınlık kazanması öğretim yöntemlerinin de bunlara göre düzenlenmesi gibi yarıçergatıcı bir duruma yol açmıştır. Öğretim izlencelerinin içeriğinden kaynaklanması gereken dilsel gelişmelere ve ilerlemelere aygıtlar aracılığıyla ulaşma tasarısı egemen olmuştur. Oysa, bu tür yardımcı gereçler bildirişimi kolaylaştırır ama etkin bir bildirişim sağlayamazlar.

Yabancı dil öğretimini çıkmaza sokan en önemli nedenlerden biri olan aygıt egemenliği birçok kurumda geleneksel öğretim anlayışının çağdaş araç gereçlerle yapılması gibi çelişik, anlamsız ve olumsuz sonuçlar doğuran bir uygulamaya yol açmaktadır.

Katı yönlemsel ilkelerle araç gereçlerin güdümündeki yabancı dil öğretimi bu durumuyla «yönlendirici» bir niteliktedir. Ne var ki, etkin bir öğretim için «yönlendirme» değil, öğrenme isteğini sürekli canlı tutacak eğitsel bir yaklaşım gereklidir. Çünkü, uygulamaların sonuçlarına bakıldığında, kullanılan yöntem ne olursa olsun, öğrenme isteği çok, düzenli ve aralıksız çalışan öğrenciler üstün başarılar elde etmektedir. Sınıfın genel düzeyiyle karşılaştırıldığında çarpıcılığı ortaya çıkan bu tür başarılı durumların, yöntemdeki eğitsel niteliklerin üstünlüğünden değil öğrencinin çabasından kaynaklandığını unutmamak gerekir. Yoksa, yöntemdeki olumlu nitelikler tüm sınıfa eşit biçimde yansiyebilirdi. Kısacası, kişisel çabanın önemi, yabancı dil öğretiminde, bütün öteki dallardan daha büyüktür. Uzun aralar verdikten sonra yapılan kısa süreli yoğun çalışmalar yabancı dil öğretiminde yarar sağlamamaktadır.

II. GÖRÜNTÜLER VE SORUNLARI

Bir dilin sözlü kullanımlarını kazandırmaya öncelik ve ağırlık veren yabancı dil öğretimi anlayışının getirdiği temel eğitimsel değişiklik, geleneksel yöntemlerin tersine, derslerde anadiline kesinlikle yer vermemek olmuştur. Sözlü dil kullanımının gerektirdiği devingenlik ve eşanlılık, yeni bir sesçil dizgeye alışma sorunu gibi nedenlerden bu çalışmalarda anadiline yer vermek sakıncalı görülür. Ancak, bu durumda, dilsel bildirilerin anlamını öğrencilere aktarma güçlüğü ortaya çıkar. Görüntü ya da başka bir deyişle, görüntüler aracılığıyla oluşturulan görsel bildiriler bu güçlüğü bir ölçüde giderir.

Öğretimde, özellikle yabancı dil öğretiminde görüntü kullanımı çok eskilere dayanır. Örneğin, daha XVII. yy.da Çek bilim adamı Komensky, sözcüklerin anlamını açıklamak için görüntülerden yararlanmayı önermiş ve bu alanda uygulamalar yapmıştır. Sözcüğü açıklamak için kullanılan görüntüler, görsel-ışitsel yöntemlerin yaygınlaşmasında önceki dönemlerde de, çeşitli elkitaplarında bulunmaktaydı. Ancak, görsel-ışitsel yöntemler, görüntüye yeni ve temel nitelikli işlevler yükleyerek söz konusu öğeyi öğretimin ayrılmaz bir parçası durumuna sokmuşlardır. Ne var ki, görüntünün *anlaşılabilirliği* de dilsel bildirilerinki gibi karmaşık olabilmektedir. Başka bir deyişle, birçok kişinin dil engelini aştığı için daha üstün saydığı görsel bildiriler, kimi durumlarda uygarlıklar arasındaki ayrılıklar yüzünden yanlış anlamalara yol açmaktadır. Bu nedenle, anadilinde yapılacak açıklamalara gerek duymadan yabancı dil-

deki bildirilerin görsel eşdeğerlisini yaratmayı amaçlayan görüntüler sürekli gelişim göstermelerine karşın, tam anlamıyla yarar sağlayamamaktadır. Çünkü, görüntülerin anlamını çözebilmek için algılama gücünün gelişmiş olması zorunludur. Oysa, günümüz toplumlarında görüntünün egemenliği yadsınamaz boyutlara ulaşmasına karşın, bireylerin görsel algılama yetenekleri henüz bu düzeye erişmemiştir. Özellikle öğretim alanında kullanılan görüntüler üzerinde yapılmış deneylerin sonuçları incelendiği zaman, ekinse ayrılıkların, algılamayı, buna bağlı olarak da öğrenmeyi etkilediği görülür. Örneğin, yabancılara Fransızca öğretmeyi amaçlayan ders araçlarındaki görüntülerden bir bölümü, Fransız ekin çevresine uzak kalmış öğrenciler tarafından sağlıklı biçimde değerlendirilememektedir. Ekinse ayrılıklardan kaynaklanan bu algılama sapmaları, görüntünün desteklediği sözlü bildirinin de yanlış anlaşılmasına, değişik biçimde yorumlanmasına neden olmaktadır.

III. ANADİLİ VE YABANCI DİL BAĞINTISI

Kimi eğitimciler, anadilinin *edinilmesiyle* bir yabancı dil öğrenmenin benzerlikler gösterdiğini ileri sürmüşlerdir. Bu benzerliklerden yararlanarak, *öykünme* ve *yinelemeye* dayalı alıştırmaların yoğun biçimde yer aldığı yöntemler önerilmiştir. Çocukların anadilini edinirkenki bilinç düzeyiyle ileri yaşlarda yabancı dil öğrenen bireylerin bilinç düzeyleri arasındaki ayrım çeşitli tartışmalara neden olsaydı da, yabancı dil öğrenmenin bilinçli bir edinme süreci olduğunu savunan görüş de, çocukların anadilini edinme evrelerindeki öykünmeyi savunan görüş de belli ölçüde geçerliliğini sürdürmektedir.

Gerçekten de, anadilinin edinilmesiyle yabancı dil öğrenmenin birçok ortak yanları bulunduğunu unutmamak gerekir. Ancak, iki yaklaşım arasındaki ayrılıklar göz önünde tutulmazsa kimi büyük yanlışlara da düşülebilir. Söz gelimi anadilini öğrenen bir çocuğun ve ikinci bir dil üstünde çalışan yetişkin bir bireyin etkinlik gerekçeleri özdeş değildir.

Anadilini edinirken ivedi ve yaşamsal dürtülerle eyleme geçilir. Bu aşamada dil, dünyaya, olaylara egemen olma aracıdır. Örneğin çocukta «İlgi alanlarının gelişip dilin sağladığı yararların kavranılmasıyla hızlı bir gelişme olur. Adı bilmenin nesneyi edinmeye yaradığını anlar çocuk.» (3) Oysa, bu gerekçeler, ikinci bir dil öğrenirken o denli güçlü değildir. Bunun yanı sıra, anadilinden kaynaklanan sesleme alışkanlığı, sözcük dağarcığındaki birikim, sözdizimsel özellikler yabancı dil öğrenmede güçlüklerle ve gecikmelere yol açabilir. Anadilinde anlatım güçlükleri olan bireylerden yabancı dilde başarılı olmalarını beklemek gereksiz bir umuda kapılmak olur. Böyle durumlarda, yabancı dil çalışmalarına ko-

(3) H. Delacroix, *L'Enfant et le langage*, Paris, Félix Alcan, 1934, s. 84.

şut bir çalışmayla öğrencinin anadilindeki sorunları çözmeye yönelmek yarar sağlayabilir.

Anadilini edinen çocuğun bu dönemdeki davranışları ve değerlendirmeleri incelendiği zaman, dil ile gerçek aradında dolaysız bir ilişki kurulduğu kolayca gözlemlenir. Çocuğun anlığında dil göstergesi ve dış gerçek birbirine doğrudan bağlıdır. Oysa, yabancı dil öğrenirken bireyler, önceden edindikleri ve düşünce aracı olarak kullandıkları anadillerindeki göstergelerle yabancı dilin göstergeleri arasında ilişki kurar. İkinci dille, yabancı dille, dış gerçek arasında ilişki kurma yetisi bireyde ancak öğretimin ileri aşamalarında gelişebilir.

Denis Girard'ın belirttiği gibi «yabancı dildeki sözcük dağılımının öğrenilmesi bir gösterilen ve iki gösteren arasında oluşan üçlü bir ilişki sorununu ortaya çıkarır. Bu gösterenler iki dilsel dizgede eşdeğerli olarak alınmalıdır.» (4)

İster genel nitelikli, tümü kapsayıcı, ister özel alanlara yönelik işlevsel bir yabancı dil öğretimi söz konusu olsun anadili etkenini göz önünde tutmak zorunludur. Ne var ki, Türkçe'nin ve Türkçe konuşanların özelliklerini tam anlamıyla gözeterek hazırlanmış bir Fransızca öğretim yöntemi yoktur. Bu durum da, yabancı dil öğretimi için bir başka güçlü kaynak oluşturmuştur.

IV. SONUÇ

Yabancı dilin önemi her geçen gün artmaktadır. Ama uygulanan yöntemlerin hiçbiri giderek artan bu öneme ayak uyduracak durumda değil. Daha açık bir deyişle, örneğin Fransızca'yı yabancı dil olarak öğretmeyi amaçlayan yöntemlerle sürdürülen çalışmalarda elde edilen başarılar, söz konusu yöntemlerin yetkin biçimde hazırlanmalarından çok, istekli öğrencilerin üstün çabalarından kaynaklanıyor. Bu nedenle de, yabancı dil öğretimi alanındaki tüm gereçler hem içerik açısından, hem de bu içeriğe uygun eğitsel saptamaların yapılabilmesi için, ruhbilim ve eğitim açısından eleştirel bir yaklaşımla incelenmelidir. Ancak toplu ve eşyumlu çalışmalarla üstesinden gelinebilecek böyle bir girişimin ardından da yeni ve etkili yöntemlerin oluşturulması doğrultusunda adımlar atılmalıdır.

(4) D. Girard, *Les Langues vivantes*, Paris, Larousse, 1974, s. 42.